

seslenmesiyle, her zaman beynimizin

kıvrımlarında tetikte bekleyen nostaljiyi de ister istemez kışkırtıyor.

BÜYÜK ŞÖHRET MEŞALESİ: AHTERÎ-Yİ KEBİR

H. Emre Pekyürek

Arap dili ve edebiyatı, İslam tarihi, siyer ve fıkıh alanlarında eserler veren Ahterî Mustafa Efendi Afyonkarahisar'da doğmuş Kütahya'da (968/1560-1561) vefat etmiştir.

16. asırda yaşamış dil ve din bilgini Muslihuddin Mustafa bin Şemseddin el-Karahisarî tarafından hazırlanan, Arapça-Türkçe bir sözlük olan *Ahterî-yi Kebir* adlı eser 1545 yılında tamamlanmıştır.

Ahterî Mustafa Efendi'nin aynı zamanda bir müderris olması, sözlüğünün pek çok şehirde nüshalarının yayılmasını da kolaylaştırmıştır. Yazarın doğum yeri olan Afyonkarahisar ve müderris olarak görev yaptığı yer olan Kütahya başta olmak üzere eserin yüz ellinin¹ üzerinde nüshası bulunmaktadır. Bunların dışında eserin Beyrut, Kahire, Kazan, Hindistan ve İran'da binlerce adet² baskıları yapılmıştır.

Çok geniş bir coğrafyada tanınan Osmanlı sahasının yanı sıra Hindistan, İran, Kırım, Lübnan ve Mısır'da da büyük ilgi gören *Ahterî-yi Kebir*; yalnızca çağının değil, sonraki çağların da başvuru kaynağı olmuştur. *Ahterî-yi Kebir*; ayrıca asrının sözlükçülük anlayışının dışına çıkarak pek çok yenilikler katan, Türk diline ve sözlükçülük tarihine ciddi katkıları olan bir sözlüktür. Bu duruma *İslâm*

Ansiklopedisi'nin "Ahterî" maddesinde maddeler hâlinde işaret edilmiştir.

a) Arapça kelimeleri sülasi ve rubai köklerini dikkate almaksızın yazılışlarına göre alfabetik olarak tertip etmesi, böylece kendinden önceki sözlüklere göre bugünün lügatçilik anlayışına daha uygun bir yenilik getirmesi;

b) Çok kullanılan kelimeleri seçip almak suretiyle kitabın hacmini küçültmesi ve bu sebeple onu bir el lügati hâline getirmesi;

c) Kelimelerin karşılıklarını mümkün olduğu kadar Türkçe vermesinin yanında, eş anlamlı bir diğer Arapça kelimeyle de pekiştirmesi;

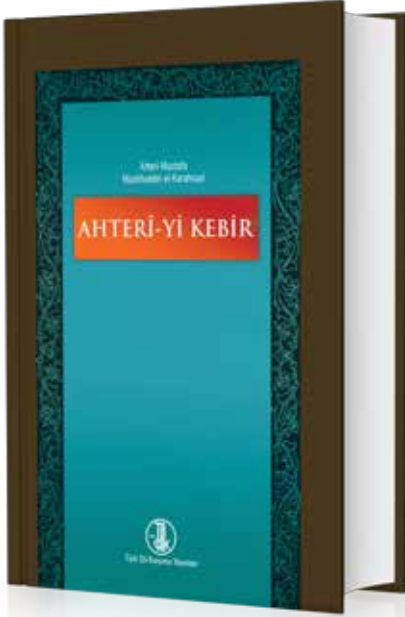
d) Verdiği manaya göre kelimeyi bir Arapça örnek cümle içinde kullanarak dile hâkimiyet kazandırması. Eserde; Eski Türkiye Türkçesi devresine (XIII-XV. yüzyıllar) ait olup Osmanlı Türkçesinde ihmal edilen öz Türkçe kelimelerin kullanılması ve ayrıca eserin bazı ağız özellikleri taşıması, sözlüğe çağdaş dilcilik ve Türkoloji araştırmaları bakımından ayrı bir değer kazandırmaktadır.³

Ahterî Mustafa; eserini yazma sebebini, faydalandığı kaynakları ve sözlükteki usulünü mukaddime bölümünde öz hâlinde şu şekilde ifade eder. "İlim adamlarının akli ve nakli manaları anlamada Arap dilini öğrenemeye rağbetlerinin çok ve buna ihtiyaçlarının fazla olduğunu görünce bu sayfalar içinde çokça ortaya çıkan ve ulaşılması güç olan Arapça kelimeleri bir araya getirmek istedim. Dolayısıyla bu kelimeleri *Sihah-ı Cevherî, Düstur*,

1 Mehmet Saadettin Aygen, *Afyonkarahisarlı Âlim ve Lügatçi Muslihuddin Mustafa bin Şemseddin Karahisarî*, Türkeli Yayınları, Afyon 1980, s. 31.

2 Mehmet Saadettin Aygen, *age.*, s. 31.

3 Hulusi Kılıç, "Ahterî", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989, s. 184.

Tekmile, Mücmeli Mugrib, Mütekaddime vb. kelime ve lügat (sözcük bilimi) sahasındaki seçkin eserlerden derledim. Onları hece ve kök harflerine göre her harfin bir babı, her babın da fasılları olmak üzere bap ve fasıllara ayırdım. Bunların anlamlarını tekrar açıklanmaya ihtiyaç duyulmaksızın mütalaa etmeleri ve kolay anlamaları için bu memleket halkının diliyle açıklayıp tespit ettim.”⁴

24.431 madde başından oluşan ve Arapçadan Türkçeye elif-be sırası esas alınarak tertip edilen bu sözlük ile ilgili Ahmet Kırkkılıç ve Yusuf Sancak tarafından “*Ahterî-yi Kebir*’in Hazırlanmasında Takip Edilen Prensipler” başlığı altında sözlükte uygulanan yönetime dair şu bilgiler yer alır.

Sözlükte, Arap harfli madde başı kelimeler koyu dizilmiş ve yay ayrıç

4 Ahterî Mustafa Muslihinddin el-Karahîsârî, *Ahterî-yi Kebir*, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Ahmet Kırkkılıç, Prof. Dr. Yusuf Sancak, Türk Dil Kurumu Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2017, s. 25.

içerisinde okunuşları verilmiştir. Madde içindeki Arapça örnekler Arap alfabesiyle yazılmış ve bunların çevirisi parantez içerisine alınmıştır. Sözlükte maddelerin kavratılması için yazar tarafından Arapça örnekler verilmiş, bu örnekler hazırlayanlar tarafından çevrilmiştir. Yapılan çeviride benzer veya yakın anlamdaki cümlelerin tekrarı durumunda “aynı anlamdadır” ifadesini karşılayan “Aa.” kısaltması kullanılmıştır. Türk Dil Kurumunun *Güncel Türkçe Sözlük* ve *Yazım Kılavuzu*’nda yer alan kelimelerin imlası / yazımı aynen muhafaza edilmiş, sözlükte ve kılavuzda yer almayan kelimelerin imlasında / yazımında Arapça kelimelerin imlasındaki / yazımındaki usullere göre hareket edilmiştir. Arapça ve Farsça tamlamalar orijinal biçimleriyle gösterilmiştir. Türkçe kullanımda değişiklik arz eden kelimelerin asli kullanımları köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Sözlüğün aslında olan bazı yanlışlıklar, hazırlayanlar tarafından düzeltilerek sözlüğe alınmıştır.

Arapçadaki kavram genişliğini göstermesi bakımından da oldukça zengin bir sözlüktür. Bu zenginlik, eserin dizin bölümünde hazırlayanlar tarafından dikkate sunulmuştur. Eserin gözden geçirilmiş ikinci baskısında Kırkkılıç ve Sancak tarafından eserin ilk baskısından farklı olarak “Latin Harfli Dizin”, “Bitkilerle İlgili Kelime Dizini”, “Hayvanlarla İlgili Kelime Dizini”, “Tıpla İlgili Kelime Dizini”, “Arkaik Kelimeler Dizini” ve “Kavram Dizini” eklenerek faydacı bir yaklaşımla Türk diline ve araştırmacılara büyük bir hizmette bulunulmuştur. *Bitkilerle İlgili Kelime Dizini*’nde 239 kelime için 2.099, *Hayvanlarla İlgili Kelime Dizini*’nde 221 kelime için 3.497, *Tıpla İlgili Kelime Dizini*’nde 53 kelime için 388, *Arkaik Kelimeler Dizini*’nde 1.161 kelime için 4.240 ve *Kavram Dizini*’nde 43.790 kelime için 64.478 referans gösterilmiştir.

Muslihuddin Mustafa bin Şemseddin el-Karahisarî'nin Ahterî mahlasını alması ile ilgili Nev'îzâde Atâyî'nin *Şakâ'ik Zeyli* olan *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik*'te yer alan anlatımla konumuzu tamamlayalım. "Belde-i Karahisar-ı Sahip'den peyda ve zaviye-i kal'a-i mezbureden manend-i nur-ı süveyda hüveyda olup *en-nur fi's-sevad* mazmununu izhar ve Ahterî mahlasını meş'ale-envar-ı iştihar eylemiş idi."⁵ (Karahisar-ı Sahip beldesinden çıkmış

ve adı geçen kalenin köşesinden siyahlığın nuru gibi görünüp "siyahta nur vardır" mazmununu göstererek Ahterî mahlasını şöhret meşalesinin nurları yaptı.) Aynı eserde Ahterî'nin talihinin yaver gitmesi ile ilgili Kütahyalı Firâki'nin şu beyitine yer verilmiştir.

*Ahterî'nün beş iken medresesi on oldu
Tali'i s'ad oluban ahteri meymun oldu*

5 Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli*, Hazırlayan: Dr. Suat Donuk,

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2017, 288 s.